

PROBLEM INTERPUNKCIJE U IZDANJIMA MARULIĆEVIH HRVATSKIH DJELA

Kristina Štrkalj Despot

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M.: 003.086

Izvorni znanstveni rad

Kristina Štrkalj Despot
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Z a g r e b
kdespot@ihjj.hr

1. Uvod

Pri izdavanju djela starih hrvatskih pisaca, pa tako i Marulićevih, često interpunkcija ostane u sjeni složenijih tekstoloških problema, što rezultira njezinom neujednačenošću, katkad i nedorađenošću. Gotovo se u pravilu u izdanja dopreporodnih tekstova unosi interpunkcija prema suvremenoj pravopisnoj i gramatičkoj normi, bez obzira na interpunkcijske znakove koje nalazimo u starim izvornicima, a koji se upotrebljavaju po drukčijim kriterijima od današnjih i ne slijede suvremen pristup rečeničnoj strukturi. Nerijetko je interpungiranje dopreporodnih tekstova proizvoljno, prepušteno (samo)volji priređivača teksta, koji kadšto postavljanjem pogrešna interpunkcijskoga znaka može narušiti ili izmijeniti izvoran smisao iskaza u stihu ili prozi. Takve pogreške nisu manje važne od pogrešno interpretirane grafije staroga teksta.

Očekivano je takvih pogrešaka najmanje u izdanjima *Judite*, koja je još za autorova života triput tiskana, te se (ne bez određenih ograda) može pretpostaviti da u tim izdanjima interpunkcijski znakovi slijede autorovu volju.¹ Premda ni u tim izdanjima interpunkcija nije suvremena, ona je jasna i u velikoj mjeri dosljedna: točkom naznačuje granice među iskazima, a kosim crtama odjeljuje metričko-ritmički zaokružene dijelove stihova.

¹ U osobitu smislu vrijedi to za prvo izdanje, koje je, čini se, slagano iz autografa.

Unatoč tomu i mnogobrojnim dosadašnjim izdanjima, *Judita* ne prestaje biti izazovom tekstolozima. Prostor za drukčija (bolja) iščitavanja njezina smisla trajno je inspirativan i neispunjiv.²

Izdavanje ostalih Marulićevih hrvatskih djela, koja su sačuvana samo u mlađim, neautoriziranim prijepisima i ne poznamo im autografe, tekstološki je još zahtjevnije, poteškoće i problemi izuzetno su brojni, a time, nažalost, i pogreške.³ Neosporna je stoga tvrdnja »da izdavanjem Marulićevih hrvatskih stihova u ediciji *Sabrana djela* tekstološki, pa ni atribucijski, posao nipošto nije završen, te da će u dogledno vrijeme trebati razmisliti o novom, poboljšanom izdanju.«⁴

U radu ćemo na reprezentativnim primjerima iz hrvatskih stihova izdanih u ediciji *Sabrana djela* upozoriti na interpunkcijske neujednačenosti i pogreške.

2. Izvorna interpunkcija *Judite*

U trima izdanjima *Judite* tiskanima za Marulićeva života postoji interpunkcija: kosim crtama razgraničuju se metričko-ritmički zaokruženi dijelovi stihova (označava se granica polustiha, mjesto cezure), a iskazi su odijeljeni točkama.

Točka koja se rabi u tim izdanjima već se u velikoj mjeri približila značenju i uporabi u suvremenom pravopisu: ona označava kraj (i potpunost) jednoga iskaza, ali nema isključivo značenje izjavnosti, nego se njome obilježuje kraj i upitnih i uskličnih rečenica, tj. ima prema interpunkcijskoj tradiciji latinskih tekstova, ulogu *distinctio finalis*.⁵

Kosa crta (*subdistinctio – suspensiva – comma*),⁶ u (hrvatskom) je srednjovjekovlju imala široku uporabu, rabila se najčešće kao oznaka ritmomelodijske

² »Na *Juditi* se u mnogom pogledu brusilo oruđe naše tekstologije. U tom se poslu napredovalo katkad sporije, katkad brže, no tekst Marulićeva glasovitog spjeva još ne možemo smatrati definitivno uspostavljenim. Još ostaje prostora za dvojbe i preispitivanja dosadašnjih rješenja, za drugačija odčitavanja nekih mjesta, pa i mogućnost izbora (naročito glede interpunkcije).« (Bratislav L u č i n, »Tekstološki i leksikološki prinosi Marulićevoj *Juditi*«, *Colloquia Maruliana* XI, Split 2002, str. 207–233, citat na str. 232).

³ Takve pogreške u izdanjima Marulićevih djela razotkrivene su u nemalu broju studija. Usp. npr. Bratislav L u č i n, »Nekoliko prinosa tekstu hrvatskih pjesama Marka Marulića«, *Colloquia Maruliana* XIII, Split 2004, str. 219–227; Bratislav L u č i n, »Prinosi tekstu i tumačenju Marulićeve *Suzane*«, *Colloquia Maruliana* XII, Split 2003, str. 146–162; N. J o v a n o v i ć, »*Ter tužnih konsolaj*: Marulićeva *Utihla nesriće* i pseudo-Senekina konzolacijska zbirka *De remediis fortuitorum*«, *Colloquia Maruliana* XI, Split 2002, str. 413–442; Mladen P a r l o v, »Je li *Naslidovan'je Isukarsta* Marulićeva pjesma?«, *Colloquia Maruliana* VI, Split 1997, str. 81–86 itd.

⁴ Bratislav L u č i n, »Nekoliko prinosa tekstu hrvatskih pjesama Marka Marulića«, *Colloquia Maruliana* XIII, Split 2004, str. 219–227 (na str. 227).

⁵ U latinskim srednjovjekovnim tekstovima upotrebljavali su se i znakovi za pitanje, uzvik i navođenje, ali »množina nijansirano određenih znakova ustvari pokazuje više želju učenih gramatičara nego odraze opšte srednjovekovne primene.« (Viktor N o v a k, *Latinskapaleografija*, Naučna knjiga, Beograd 1980, str. 301). O interpunkciji u latinskim tekstovima usp. i Mateo Ž a g a r, *Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova*, Zagreb 2007, str. 354–366.

⁶ Usp. V. N o v a k, n. dj. (5), str. 300, i Franjo Š a n j e k, *Osnove latinske paleografije hrvatskog srednjovjekovlja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1996, str. 32.

stanke, katkad i logičke stanke, ali nesustavno, nedosljedno i gotovo redovito neovisno o gramatičkoj (sintaktičkoj) strukturi iskaza.⁷ Nije bilo jasna kriterija u uporabi interpunkcijskih znakova i interpunkcija nije određivala rečenične granice (u današnjem smislu riječi).

Ni u spomenutima trima (autoriziranim) izdanjima *Judite*⁸ uporaba kose crte nije posve dosljedna, ali se njezino značenje može jasnije definirati nego u velikom dijelu srednjovjekovne rukopisne ostavštine. Kada se pojavljuje na granici polustiha, ona je (samo) metrički signal,⁹ označava tzv. veću srednju stanku, odnosno *media distinctio*; no vrlo se često kosa crta pojavljuje i na drugim mjestima u stihu, kada označava »manji ili veći sintaktički usjek (ujedno i ritmičku pauzu)«,¹⁰ pa joj je tada funkcija bliska funkciji zareza u suvremenom pravopisu, ali zapravo slijedi tradiciju latinske *subdistinctio*.

Usp. npr. dio 9. stranice i cijelu 6. stranicu iz prvoga izdanja *Judite*:

Vcínifc noch.	Chragl tacho giduie / funceffita líca Na zapad minuie / za more schri nica. Noch i ure podtica / da narod ztuine Clouích/zuir/i ptica / pulstif teg pocine. Sam of do istine / pripun ro gobore Lezech na perine / usnuti nemore. Omie moi nebore / go! podstuo eat prudi? Nebdi sad nit chore / tebe misal trudi.
Prilicha.	Chachono chad bludi / sobom simo ramo Bifan pas meu gludi / poiti neumi chamo. Nerfe uari lamo / ter ugisti prezi. Onamo ouamo / cirife i rezi. Tachor of chi lezi / mislechi fassima Nistare netezi / a počoia nima. Glauom sfuda chima / i sobom priurachia Posazmi ocima / da sanfe odurachia.

⁷ O uporabi kose crte u glagoljičkom *Tundalovu viđenju* iz *Petrisova zbornika* v. Kristina Štrkalj Despot, *Sintaksa složene rečenice u srednjovjekovnim hrvatskim verzijama legende o vitezima Tundalu*, Doktorska disertacija (u rukopisu), Zagreb 2007, str. 111-112.

⁸ O tome koliko je interpunkcija (i izvorna i transkripcijom transponirana) važna u razumijevanju teksta v. Josip Vončina, »Marulićevi 'začinjavci'«, *Jezičnopovijesne rasprave*, Zagreb 1979, str. 77-105. Vončina u tome članku na temelju izvorne interpunkcije (položaja kose crte u proznoj posveti *Judite*) dovodi u pitanje dotadašnje interpretacije značenja riječi *začinjavci*, koje se odreda temelje na opreci između 'začinjavaca' i 'starih poet' u pjesničkome umijeću, i to na temelju toga što antecedent relativne surečenice »*kim ni zadovoljno počitati kako je dilo prošlo...*« ograničuju (bez pravoga razloga, kako je to pokazao Vončina) samo na »stare poete« ne uzimajući u obzir to što »ni po kakvim sintaktičkim pravilima ne možemo znati obuhvaća li odnosna rečenica obje imenice ili samo jednu, sebi bližu, tj. *poet*« (citat na str. 86).

⁹ Kosa crta u srednjovjekovnome pjesništvu (osobito u glagoljičkim zapisima) često razgraničava stihove. V. npr. *Va se vrime godišća* iz *Petrisova zbornika* (NSK, Zagreb, sign. R 4001, str. 235b). Obilježavanje granice polustiha također je bilo uobičajeno i u rukopisnoj pjesničkoj ostavštini 16. st. (pa tako i u prijepisima Marulićevih djela). V. sljedeće poglavlje.

¹⁰ B. Lučin, n. dj. (2), str. 213.

**Chgnige Marcha Marulichta splichiania/uchih
se uzdarzi Istoria od Iscte Iudite u scelt libri razdigle
na naslauu boziu pođignu.
Libro paruo.**

DICHE Ter huaglema/ preffetoi Iuditi
Sminagne stuorēia/ hochiu gouoriti.
Zatochiu moliti/ Boze tuoiu suitoft/
Nehćimi chratiti/ u tom punu miloft.
Tison chi da chripoft/ sfachomu dilu gne.
Igne chipu lipoft/ spočteniem cistigae.
Ti poni sad meae/ racho iur napraui
Iazich da pomene/ ca misal priprau.
Vdahni duh prau/ u omni glubaf tuoia
Da sobō netraui/ uechie pamet moia.
Bludechi ozoia/ združbō starih poet/
Boge čtoui choia/ chimi suibisce spet
Datš nadasse sset/ istinni Boze moi
Ti daies sřatcho pet/ uernimfi ti pocho
A ne schup trichrat troi/ diuiccha ochola/
Pridaući ios ubroi/ schitarom A pola.
Vzduigni od zdola/ glas moi choebu gori/
Gdi tuoga priřtola/ čtuiu sřetih zbori.
Da der utuem duori/ budeti nřliscan
Dochol izgouori/ od ludite pisan.

Poet poetef
zouu chipřtu
ueře.

Trichrat moi
řuet biřce bo-
zic imetugni
mi Apollo řbit
tarō chih poe-
ti priznau na
pomoch datāa
alt charama
gnō ueras:

3. Izvorna interpunkcija u prijepisima Marulićevih hrvatskih djela

Sve rukopisne tekstove toga doba karakterizira interpunkcija vrlo slična onodobnoj grafiji: neusustavljena, nedosljedna, nespecijalizirana i ovisna o ukusu i volji prepisivača,¹¹ pa tako i sačuvane prijepise Marulićevih hrvatskih djela.¹²

Sasvim je uobičajeno da u tekstu uopće nema drugih interpunkcijskih znakova osim *bjeline*, koja označava granicu riječi (a u našim se latiničkim tekstovima Maru-

¹¹ Usp. M. Ž a g a r, n. dj. (5), str. 350: »Promjene kroz vrijeme i njihova standardizacija zbivaju se usporedo s drugim grafičkim promjenama kao izrazima autorske, prepisivačke ili korektorske skrbi za primjereno čitanje teksta.«

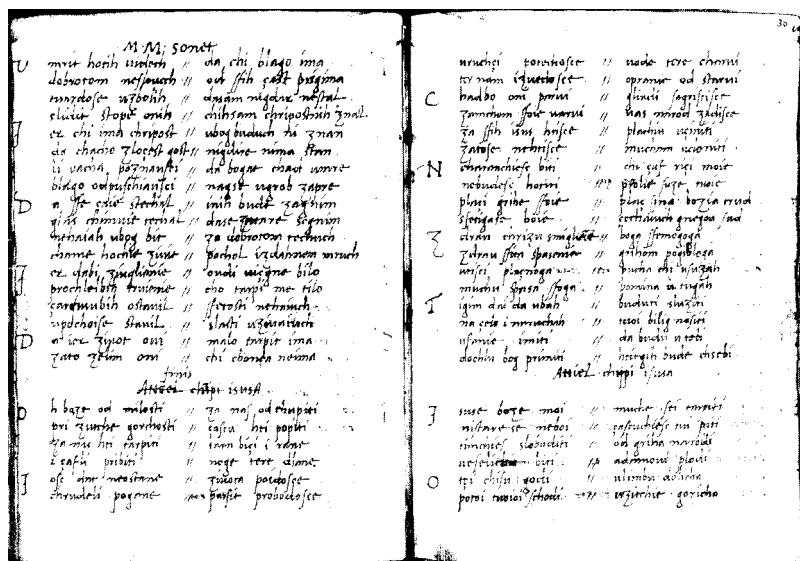
¹² U istraživanju smo se koristili: *Londonskim rukopisom* (NSK, Zagreb, sign. R6634), *Osorsko-hvarskom pjesmaricom* (Arhiv HAZU, Zagreb, sign. Ia62) i *Lucićevim Vartlom* (Arhiv HAZU, Zagreb, sign. Ia44).

ličeva vremena ona u toj funkciji već ustalila)¹³ kao i to da tekst sadržava nekoliko različitih interpunkcijskih znakova. U latiničkim su tekstovima, osim bjeline, česti bili još i ovi znakovi: točka, zarez, dvotočka, kosa crta i dvije kose crte, no njihova je uporaba bila vrlo slobodna, a značenje različito od značenja koje im pridajemo u suvremenome pravopisu. Funkcija velikoga slova ili inicijala u tekstnome tkanju također se može smatrati interpunkcijskim znakom, koji (nesustavno) označava početak nove misli, novog iskaza ili nove sintaktičke cjeline.

U neuređenoj (iz današnje perspektive) uporabi ondašnjega interpunkcijskoga znakovlja konstantna je neopterećenost srednjovjekovnoga (i novovjekovnoga) pisara grafijskim/grafičkim fiksiranjem – dovršavanjem iskaza. Stoga se mnogo češće interpunkcijski znakovi pojavljuju među sintagmama ili većim izgovornim cjelinama (osobito na granicama stiha i polustiha u pjesničkim tekstovima) nego što sugeriraju granice među iskazima.

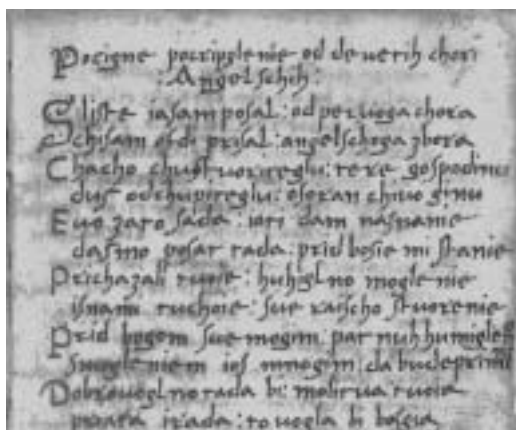
U *Londonskom rukopisu* (NSK, Zagreb, R6634) svaka je granica polustiha obilježena dvotočkom ili dvjema kosim crtama. Granice među iskazima ili unutar iskaza nisu obilježene.

Usp. npr. pjesmu *Suprotiva slasti od blaga* (u izvorniku obilježenu kao *M.M. Sonet*) iz *Londonskoga rukopisa* (str. 29b–30a):

¹³ Kao što je poznato, za najstarije glagoljičke tekstove karakteristično je pisanje u kontinuitetu (*scriptura continua*), bez obilježavanja granica riječi bjelinama, što se obično povezuje s ranosrednjovjekovnim strahom od praznine (*horror vacui*). Takvo je pisanje postupno napušteno, pa je već i u glagoljičkim tekstovima s kraja 15. st. i mladima, granica riječi obilježena bjelinom. Usp. M. Ž a g a r, n. dj. (5), str. 349.

U dijaloškoj pjesmi *Pokripljenje od devetih kori anjelskih* iz *Osorsko hvarske pjesmarice* (Arhiv HAZU, sign. Ia62, str. 57a), kojoj Marulićevo autorstvo nije neupitno, ali je izdana u *Sabranim djelima* (Marko Marulić, *Dijaloški i dramski tekstovi*, Književni krug, Split, 1994, str. 139–153), mjesto cezure obilježava se dvotočkom, ali kraj iskaza također nije obilježen.

4. interpunkcija i priređivanje tekstova

Budući da predgutenbergovska interpunkcija ne slijedi suvremeno poimanje rečenične strukture, ne možemo uvijek biti sigurni gdje su doista u starim tekstovima bile granice među iskazima. Izumom tiska interpunkcija je bitno izmijenila svoju temeljnu funkciju:¹⁴ u predtiskovnoj povijesti ona je davala upute za *glasno* čitanje («njezina je funkcija bila prenijeti ritam, melodiju i pauze u optički medij, kako bi poslužila kao pomoćno sredstvo pri glasnome čitanju»), a izumom tiska »stupio je na scenu tihi čitatelj, kojemu rečenični znakovi nisu u prvome redu trebali davati upute za *glasno* čitanje, nego im je bio zadatak da mu olakšaju izravniji pristup smislu dotičnoga teksta».¹⁵

¹⁴ Izum tiska kao prekretnicu u tome smislu treba shvatiti simbolički (a ne apsolutno); dakako da i mnogo prije toga datuma ima potvrda interpungiranja koje teži olakšavanju razumijevanja smisla iskaza.

¹⁵ Renate B a u d s c h, »Zur relativen Autonomie der Interpunktion« u: G. A u g s t, *New Trends in Graphemics and Orthography*, Frankfurt am Main–Berlin–New York 1986, str. 103–113, citat na str. 104 (prema M. Ž a g a r, n. dj. (5), str. 347).

Poželjno je (pa i nužno) da transkripcija takvih tekstova, budući da implicira prijenos teksta u suvremeno pismo i sugerira način na koji tekst treba čitati, sadržava i suvremenu interpunkciju. Nasuprot tomu, transliteracija, koja predočava izvornu grafiju teksta, trebala bi zadržati i izvoran način interpungiranja teksta.

U praksi se doista, gotovo u pravilu, u izdanja dopreporodnih tekstova unosi interpunkcija prema suvremenoj pravopisnoj i gramatičkoj normi, najčešće bez obzira na interpunkcijske znakove koje nalazimo u starim izvornicima.¹⁶ Nerijetko je interpungiranje dopreporodnih tekstova proizvoljno, prepušteno samovolji priređivača teksta, koji kadšto postavljanjem pogrešna interpunkcijskoga znaka može narušiti ili izmijeniti izvoran smisao iskaza u stihu ili prozi. Takve pogreške nisu manje važne od pogrešno interpretirane grafije staroga teksta.

Transkripcija teksta znači ujedno i (velikim dijelom proizvoljno) određivanje granica iskaza. Ta je proizvoljnost najočitija, ali i tekstološki »najbezazlenija«, pri transkripciji koordiniranih (bilo sindetskih¹⁷ bilo asindetskih¹⁸) iskaza, jer različita interpunkcijska rješenja pri »podjeli određenog segmenta teksta na jednostavne rečenice i nizove nezavisnosloženih rečenica (...) upravo zbog njihova istovrsnog sastava ne predstavlja nikakvu prepreku u razumijevanju teksta.«¹⁹ Npr.

• *Reče joj, majko ma, o divo blažena,
od mene sva pisma jur su izvaršena;
da znaš, razlučena sa mnom hočeš biti,
taj su odlučena parvo ner htih priti.
(Svarh muke Isukarstove, 21–24)*

• *Pomiluj me, Bože, jer sve grihe moje
pomarsiti može milosardje tvoje;
pomars nepravdu mu, operi ckvarne me,
za mnogu ljubav tvu skaž mi milošće tve;
(Stumačenje psalma: Miserere mei Deus,
1–5)*

Te odlomke mogli bismo bez važnijih posljedica za ritmomelodijsko, gramatičko ili logičko ustrojstvo interpungirati npr. ovako:

¹⁶ O interpunkciji kao o tekstološkom i sintaktičkom problemu pri transkripciji srednjovjekovnih hrvatskih tekstova v. u K. Š t r k a l j D e s p o t, n. dj. (7), str. 110–115.

¹⁷ Koordinirani veznici ne unose bitne strukturne promjene u ustrojstvo samoga teksta, bez obzira na to funkcioniraju li kao gramatička sredstva veze ili kao vezna sredstva na razini teksta. Ako se gramatička sredstva veze (koordinirani veznici) drukčijim interpungiranjem »pretvore« u tekstna sredstva veze (uglavnom aditivne ili pojačajne konjunktore), oni ne gube (i) osobinu 'veznosti'. V. I v o P r a n j k o v i ć, *Hrvatska skladnja, Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Zagreb 2002, str. 134.

¹⁸ I u suvremenim tekstovima asindetske složene strukture imaju u tome smislu drukčiji status u odnosu na sindetske strukture (osobito u odnosu na sindetsku subordinaciju). Dijelovi asindetskih (juktaponiranih) struktura u načelu se lakše i češće emancipiraju u tekstu. I. P r a n j k o v i ć (n. dj. str. 131) takav način emancipacije imenuje *nultom preoblikom*, ističući kako se takvom preoblikom mijenja narav strukture, ali ta promjena nije »(formalno)sintaktički relevantna«, tj. njome se ne mijenja sintaktičko ustrojstvo dijelova, nego »način realizacije, aktualizacije«.

¹⁹ Dragica M a l i ć, *Povaljska listina kao jezični spomenik*; Zagreb, 1988, str. 151.

• <i>Reče joj: Majko ma! O divo blažena!</i>	• <i>Pomiluj me, Bože, jer sve grihe moje</i>
<i>Od mene sva pisma jur su izvaršena!</i>	<i>pomarsiti može milosardje tvoje!</i>
<i>Da znaš: razlučena sa mnom hoćeš biti!</i>	<i>Pomars nepravdu mu! Operi ckvarne me!</i>
<i>Taj su odlučena parvo ner htih priti.</i>	<i>Za mnogu ljubav tvu skaž mi milošće tve.</i>

Interpungiranje iskaza/zavisnosloženih rečeničnih struktura i perioda te određivanje granica među njima tekstološki je problematičnije: više je nedosljednosti, pravopisnih i logičkih pogrešaka uslijed sugeriranja pogrešna smisla pogrešnim postavljanjem interpunkcijskih znakova.

Budući da, kako smo pokazali, ne možemo biti sigurni u Marulićevu autorsku volju u vezi s interpunkcijom, onda bi interpungiranje izdanja njegovih djela trebalo počivati na »strogim zakonitostima« semantičkoga interpunkcijskoga načela, a ne na tzv. »slobodnoj volji pisca«, odnosno priređivača.²⁰

Temeljna su nam u proučavanju hrvatska djela iz edicije *Sabrana djela Marka Marulića* splitskoga Književnoga kruga,²¹ ali po potrebi ćemo referirati i na ostala izdanja Marulićevih djela. Dakako, pritom se nećemo osvrutati na one razlike u interpungiranju proizašle (u izdanjima do 1960.) iz dosljedne primjene gramatičke interpunkcije,²² koju je od 60-ih godina (uvjetno rečeno) zamijenila semantička interpunkcija, aktualna do danas.²³

5. Prinosi dekodiranju Marulića

»Otac naše književnosti«, »klasičar za treće tisućljeće«, »hrvatski Dante«, »europski humanist«, »kršćanski klasičar«... Naša je filologija (s pravom) neumorna u veličanju Marulića i razotkrivanju pravoga značenja njegove riječi. Pojavna oprečnost srednjovjekovne kršćanske mistike i moralistike i novovjekovne humanistike u svemu je odredila i njegovu riječ i njezine prostorom/vremenom neograničene ljubitelje i istraživače. Autorstvo u punom smislu te riječi potvrdilo

²⁰ O strogim zakonitostima interpunkcijskih načela v. u Josip Silić, »Komunikativno ustrojstvo rečenice i interpunkcija«, *Kolo*, Časopis Matice hrvatske, godište 8, br. 3, Zagreb 1998, str. 389-401 (na str. 391).

²¹ Hrvatska djela I: *Judita*, 1988; Hrvatska djela II: *Pisni razlike*, 1993; Hrvatska djela III: *Dijaloški i dramski tekstovi*, 1994.

²² Usp. Lada Budrić, »Hrvatska interpunkcija u drugoj polovici 20. stoljeća: od rečenice prema tekstu«, *Fluminensia*, časopis za filološka istraživanja, 17 No. 2, Rijeka, 2005, str. 47-58 (citat na str. 47): »Pravopis je dviju Matica 1960. godine bitno intervenirao u onaj dio hrvatske pravopisne norme kojim se propisuje uporaba rečeničnih (interpunkcijskih) znakova: gramatičku je interpunkciju zamijenila interpunkcija zasnovana na dominantno semantičkome načelu.«

²³ Usp. J. Silić, n. dj. (20), str. 391-392. Bez obzira na interpunkcijsko načelo, interpunkcija počiva na strogim zakonitostima, bilo gramatičke bilo komunikacijske naravi, kojima su uvijek pridružene još i logičke zakonitosti. Nema dakle govora o tome da je uporaba interpunkcije sasvim »slobodna« ili individualizirana. V. i Mustafa Ajnović, *Interpunkcija u teoriji i praksi bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika*, Sarajevo, 1998.

je *Juditinu* novovjekost. No ostala njegova djela, sačuvana samo u prijepisima, razasuta po zbornicima i pjesmaricama (uglavnom duhovnoga štiva), obremenjena su srednjovjekovnim neposjedovanjem riječi, tolerancijom prema posuđivanju, kompiliranju tuđih (versificiranih) misli. Tako nam je netiskani »ostatak« hrvatskoga Marulića (po mnogočemu nesumnjivo humanističkoga pjesnika), čak i kad je izrijekom Marulićev, ipak uokviren tipičnom srednjovjekovnom tekstnom varijantnošću, a mnogobrojne intervencije prepisivača ostavljaju nepregledan prostor uvijek novom traganju za njim, na razmeđu srednjovjekovne anonimnosti i novovjeka autorske samosvijesti.²⁴

Uza sve (gotovo mitske) uloge koje Marulić već nosi u našoj književnoj povijesti pripada mu i ova: uspostavio je pravo na vlastiti tekst; u jednom je trenutku te povijesti (srednjovjekovno) skroman i samozatajan Marulić ustupio mjesto (humanistički) samosvjesnu piscu, koji svoje ime utkiva u vlastite stihove,²⁵ epigrame, pripise i posvete te sam sebe uspoređuje s Danteom.²⁶

Zbog svega toga, priređivanje Marulićevih djela uvijek ima osobitu filološku važnost: iza takva posla mora stajati kompetentna odgovornost, jer neminovna velika pozornost donosi i trajno (raz)otkrivanje neizbježnih nesavršenosti.

Takozvana »sloboda izbora«, koja se obično spominje u vezi sa semantičkom interpunkcijom,²⁷ te neomeđenost iskaza u rukopisima (o čemu smo naprijed govorili) čini prostor interpungiranja teksta pri transkripciji najprikladnijim za moguća drukčija čitanja, za pravo izbora, ali i za pogreške.

U dekodiranju Marulića iz kritičkih izdanja njegovih djela sugerirana interpunkcija nikako nije nevažna: ona omeđuje i uokviruje misao, sugerira dovršenost, potpunost ili nedorečenost, usmjerava ili odvlači pozornost...

Mogućim drukčijim interpunkcijskim izborom, koji je ovisan samo o čitateljskom ukusu i pripada prostoru privatnoga iščitavanja Marulića, na koje svaki njegov čitatelj ima pravo, nećemo se ovdje baviti. Ovdje ćemo izdvojiti neke od interpunkcijskih pogrešaka u Marulićevim *Sabranim djelima* koje nisu stvar

²⁴ Pri iščitavanju naše neobjavljene rukopisne (pred)marulićevske baštine neizbježna je za filologe-kroatiste zamka udivljenosti Marulićem: nad nepoznatim, skladnim dvostruko rimovanim dvanaesticima nameće se misao – Marulić! I pitanje: biti hrabar (i neoprezan) i reći – Marulić!? Ili oprezno odustati od atribuiranja prema »osjećaju«, koji ne može izdržati preispitivanje: Je li to doista *njegovo*? Može li (već) tada ijedna zapisana riječ biti *ičija*? Takav »zanesen« pristup atribuciji Maruliću podosta je zamaglio stvaran opseg njegova djela.

²⁵ Usp. npr. stih 504-507 iz *Slavića*: *Marchus ego sum Marullus / quo peccator maior nullus / li sluga sam vas svakoga / jer ste sluge Boga moga.*

²⁶ V. Bratislav Lučin, »Moć riječi ili klasik za treće tisućljeće«, predgovor izdanju: Marko Marulić, *Duhom do zvijezda*, Mozaik knjiga, Zagreb 2001, str. 5-6.

²⁷ Usp. J. Silić, n. dj. (19) str. 399: »Interpunkcijska pravila (bez obzira na načelo na kojem su utemeljena) izlaze iz zakonitosti teksta (bilo kao gramatičkoga bilo kao komunikativnoga ustrojstva) koje ne podnose 'ljudsku volju'. I zato je u njima individualna sloboda vrlo, ako ne i potpuno, ograničena.«

osobnoga izbora ili ukusa, nego ne slijede dosljedno pravopisna pravila (standardnoga) hrvatskoga jezika ili, prema našem mišljenju, narušavaju smisao iskaza.

5.1. Pogreške u interpungiranju jednostavnih rečenica

Odvajanje dijelova rečeničnog ustrojstva jednostavne rečenice (bez obzira na njezinu duljinu) zarezom od ostalih dijelova nije u skladu s pravopisnom normom hrvatskoga jezika.²⁸ Upozorit ćemo na nekoliko takvih pogrešaka iz *Sabranih djela*.

Npr. odvajanje glagola i njegove infinitivne dopune zarezom:

- *...a da se pripravi, navišćujući njoj,* trebalo bi *...a da se pripravi, navišćujući njoj
roditi onoga kojino nju stvori,*
(*Od uzvišen'ja Gospina*, 39–40, *Pisni razlike*)
- *...i počni hititi, očistit se toga* trebalo bi *...i počni hititi očistit se toga...
ča t' more nauditi...*
(*Stumačen'je Kata*, 191, *Pisni razlike*)

Dijelovi rečenice s udvojenim veznicima (u ulozi čestica) ne bi se trebali odvajati zarezom:

- *Ni gradi, ni hora, ne pokloniše se...* trebalo bi *Ni gradi ni hora ne pokloniše se...*
(*Judita*, 63)
- *Ni šibi, ni biču ne daju pokoja...* trebalo bi *Ni šibi ni biču ne daju pokoja...*
(*Judita*, 201)

5.2. Zarez u zavisnosloženoj rečenici

Zavisna se surečenica, zbog svoje gramatičke zavisnosti o glavnoj surečenici, ne odvaja zarezom od nje, ako nisu u inverziji. Zareze bi dakle iz svih dolje navedenih stihova iz *Sabranih djela* trebalo ispustiti.

Glavni i zavisni dio iskaza/zavisnosložene namjerne rečenice:

- *Redovnik unest, tih svaki ima biti,
pripravan opakih dobru naučiti,
ne ričju mažući, da ga ljudi hvale,
ner dilom kažući, pustiv čudi zale.*
(*Dobri nauci*, 217–220, *Pisni razlike*)

²⁸ Usp. npr. Vladimir A n i ć – Josip S i l i ć, *Pravopis hrvatskoga jezika*, Zagreb 2001, str. 12. Na jednu od pogrešaka toga tipa upozorio je B. L u č i n (n. dj. (3), str. 148) pokazavši na stihu br. 129. iz *Suzane* da »prireditelji dosad nisu uzeli u obzir dvije činjenice: — *Lake ter azuri* subjekt su rečenice u kojoj je zbog potreba stiha invertiran redosljed subjekta i upitnog priloga *kad*. U prozi bi red riječi bio otprilike ovakav: *Kad su lake ter*

- *Za skupit človika od vičnje tamnosti,
da ne zGINE vika u smartnoj žalosti...*
(Svarh muke Isukarstove, 393–394, Pisni razlike)

Glavni i zavisni dio iskaza/zavisnosložene pogodbene rečenice:

- *Kad je ča u tebe čano ti drago jest,
odvarzi od sebe, ako će t' škodu snest.*
(Stumačen'je Kata, 21–22, Pisni razlike)

Glavni i zavisni dio iskaza/zavisnosložene načinske rečenice:

- *...človik bo je mudar ki čud svoju promini,
kako u koju stvar potriba namini.*
(Stumačen'je Kata, 36–37, Pisni razlike)
- *Ako te ne ljubi človik, kako ima...*
(Stumačen'je Kata, 85, Pisni razlike)

Glavni i zavisni dio iskaza/zavisnosložene uzročne rečenice:

- *Lino mi se bi ustati,
jer mi slatko biše spati...*
(Sporid koludric od sedam smartnih grihov, 237–238, Pisni razlike)

Glavni i zavisni dio iskaza/zavisnosložene poredbene rečenice:

- *...Barže t' bi ticali skačući dubravom,
ner kad bi bigali jelini prid lavom.*
(Judita, 215–216)

Glavni i zavisni dio iskaza/zavisnosložene izrične rečenice:

- *...ter se mole Bogu. Moliše ga svu noć,
u potribu mnogu da jim pošlje pomoć;*
(Judita, 769–770)

S druge pak strane, katkad zarez nedostaje između zavisne i glavne surečenice koje su u inverziji.

- *Ki blagu nastoje puni su čudi zle... trebalo bi Ki blagu nastoje, puni su čudi zle...*
(Dobri nauci, 643, Pisni razlike)
- *...gdi ga želi sve dni da mu da prošćenje. trebalo bi ...gdi ga želi sve dni, da mu da prošćenje.*
(Svarh muke Isukarstove, 240, Pisni razlike)

azuri sobom (= sami po sebi) *bili tolike valuri* (= tolike vrijednosti)...? Dakako, subjekt i predikat ne treba odvajati zarezom od ostatka rečenice.«

5.2.1. Zarez u relativnoj rečenici

Pravilno postavljanje zareza u relativnoj rečenici (iskazu) zahtijeva poznavanje (i razumijevanje) zakonitosti,²⁹ ali i posebno razmatranje svakoga pojedinoga primjera, pa ne iznenađuje što smo najviše nedosljednosti i pogrešaka otkrili upravo u transkripciji Marulićevih relativnih rečenica.

U *Sabranim djelima* vrlo često nedostaje zarez u nerestriktivnim relativnim rečenicama. Npr.

- *Eto na misto toj nitkore ini ni nere ti sama koj ljubav nosimo mi.*
(*Suzana*, 233–234, *Pisni razlike*)

U tom primjeru relativizator *koj* ('kojoj') ne sužava opseg referenta (antecedenta) *ti sama* (*Suzana*), odredba je nerestriktivna i relativna bi se surečenica mogla ispustiti, a da glavna surečenica ostane smisljena (*Eto na misto toj nitkore ini ni nere ti sama*). Stoga bi između antecedenta i relativizatora trebao stajati zarez (... *nere ti sama, koj ljubav nosimo mi...*).

Zarez nikako ne bi smio izostati kada je antecedent vlastito ime, unikatan referent ili točno određena (iz skupa izdvojena) jedinka. Ako ulogu antecedenta ima vlastita imenica ili bilo koja imenica kojom se imenuje unikatan referent, relativna je klauza nerestriktivna (ispustiva)³⁰ i zarez u tome slučaju nikako ne bi smio izostati. Ipak, i u takvim primjerima zarez često pogreškom izostaje u *Djelima*. Npr.

- *Ti Boga porodi kimno je svit postal;*
(*Od uzvišen'ja Gospina*, 4, *Pisni razlike*)

U tom primjeru relativna se surečenica odnosi na *Boga*, i to *Isusa*, koji je unikatan referent, stoga je zarez u takvoj rečenici obavezan. Trebalo bi pisati *Ti Boga porodi, kimno je svit postal*. Takvih je pogrešaka još mnogo, a ovdje ćemo izdvojiti samo neke:

²⁹ U suvremenom je pravopisu diferencijacija restriktivnih i nerestriktivnih relativnih rečenica funkcionalno obilježena: restriktivne (neispustive) relativne rečenice ne odvajaju se zarezom, a nerestriktivne (ispustive) da. Ako odredba sužava opseg referenta antecedenta, onda je to *restriktivna* (neispustiva) *relativna klauza*, a ako ne utječe na opseg referenta, onda je to *nerestriktivna* (ispustiva) *relativna klauza*. Te se dvije vrste relativnih klauza razlikuju i po stupnju zavisnosti: dok je restriktivna surečenica zavisna i sintaktički i semantički, nerestriktivna je zavisna samo formalno. Drugim riječima, prva se ne može ispustiti, a da se bitno ne promijeni smisao rečenice, dok druga može. Za dva tipa atributa, prema kojima se onda razlikuju i relativne rečenice, uobičajeni su još i termini: obavezna / neobavezna odredba, restriktivni / apozitivni, atributni / apozitivni, odredbeni / dopunski, odredbeni / objasnidbeni. Usp. Walter B r o w n e, *Relative clauses in Serbo-Croatian in comparison with English, YSCECP New studies*, 4, Zagreb 1986, str. 85; Claude H a g è g e, *Struktura jezika*, Zagreb 1995, str. 69; Snježana K o r d i ć, *Relativna rečenica*, Zagreb 1995, str. 26; Dragutin R a g u ž, *Praktična hrvatska gramatika*, Zagreb 1997, str. 394.

³⁰ Usp. S. K o r d i ć, n. dj. (29), str. 71.

- ...roditi onoga kojino nju stvori, trebalo bi ...roditi onoga kojino nju stvori,
človika i Boga ki sad stoji gori, človika i Boga, ki sad stoji gori
s Ocem, s Duhom Svetim, ki su tri Boga jedan... s Ocem, s Duhom Svetim, ki su tri ...
(Od uzvišen'ja Gospina, 39–41, Pisni razlike)
- ...i side ob desnu stranu Oca koga je sin. trebalo bi ...i side ob desnu stranu Oca, koga je sin.
- Oče ki sve stvori u tvojoj kriposti... trebalo bi Oče, ki sve stvori u tvojoj kriposti...
(Svarh muke Isukarstove, 511, Pisni razlike)
- ...svi mu se raduju da se tako muči,
njega ne žaluju ki jih vazda uči (Isusa). trebalo bi njega ne žaluju, ki jih vazda uči
(Svarh muke Isukarstove, 628, Pisni razlike)
- ...a nas uzviš u raj ki resi pogled tvoj trebalo bi ...a nas uzviš u raj, ki resi pogled tvoj
(Stumačenje psalma: Miserere mei Deus, 53, Pisni razlike)
- Zatim nimalo sta, priseže pristol'jem trebalo bi Zatim nimalo sta, priseže pristol'jem,
ko se sve zlatom sja ter dragim kamen'jem ko se sve zlatom sja ter dragim
kamen'jem
(Judita, 77–78, Pisni razlike)
- Svet će se on zvati sin Boga živoga trebalo bi Svet će se on zvati, sin Boga živoga,
ki će odvezati človika grišnoga. ki će odvezati človika grišnoga.
(Od začetja Isusova, 97–98, Pisni razlike)
- Ništar ne postoje, ditetce nadahnu trebalo bi Ništar ne postoje, ditetce nadahnu,
ki, srid puka stoje, besidu iskahnu; ki, srid puka stoje, besidu iskahnu;
(Suzana, 533–534, Pisni razlike)

Pokazne zamjenice *ovaj* i *taj* u hrvatskome jeziku označavaju određenost i nakon njih uglavnom slijedi nerestriktivna odredba, koju treba odvojiti zarezom od glavne surečenice, a nakon pokaznih zamjenica kojima se označava proksimal³¹ dolazi uvijek nerestriktivna relativna surečenica.

- Hotij pogledati ove moje ruke trebalo bi Hotij pogledati *ove* moje ruke,
ke nigdar imati nisu učne muke... ke nigdar imati nisu učne muke...
(Svarh muke Isukarstove, 136–137, Pisni razlike)
- ...obraz taj kim nebo prosiva trebalo bi ...obraz *taj*, kim nebo prosiva...
(Od uzvišen'ja Gospina, 92, Pisni razlike)
- ...stal je u zemlju mu križ oni prisveti trebalo bi ...stal je u zemlju mu križ *oni* prisveti,
na kom proli karv svu Isukarst propeti... na kom proli karv svu Isukarst
propeti...
(Tuženje grada Hjeropolima..., 23–24, Pisni razlike)

³¹ Zamjenica *ovaj* označava nešto što je blizu govornika (*proksimal*), a zamjenica *taj* nešto što je blizu sugovornika (*medijal*). *Distal* označava nešto udaljeno i od govornika i od sugovornika, a u hrvatskom ga jeziku označava zamjenica *onaj*. S. K o r d i ć, n. dj. (29), str. 79.

U restriktivnim relativnim rečenicama, u kojima odredba sužava opseg referenta, ne bi trebalo zarezom odvajati zavisnu klauzu od glavne. Npr.

- *Pismo bo veli ovoj: da rič, svidoči ku
jazik troj ali dvoj, verovat imaš nju;
(Suzana, 393–394, Pisni razlike)*

Tako postavljen zarez sugerira da 'svaku izgovorenu riječ svjedoče dva ili tri jezika'. A zapravo odredba (relativna surečenica) iz skupa svih 'riječi, izdvaja samo onu riječ koju svjedoče dva ili tri jezika; i baš u takvu riječ treba vjerovati'. Osim toga rečenica *Verovati imaš rič* (bez odredbe) nema smisla, što također pokazuje da je odredba obavezna. Trebalo bi dakle u tome primjeru izostaviti zarez.

Takvih je primjera pogrešna postavljanja zarez ispred restriktivne relativne surečenice velik broj. Npr.

- *Nitkor na svit ni bil, ki je svitu služil... trebalo bi Nitkor na svit ni bil ki je svitu služil...
(Dobri nauci, 663, Pisni razlike)*
- *Kad godir se op'ješ, sebi krivinu daj,
oda zla, ko izviješ, sam sebe kaštigaj. trebalo bi ...oda zla ko izviješ sam sebe
kaštigaj.
(Stumačen'je Kata, 245–246, Pisni razlike)*
- *Od straha vas stinu, gorka je duša ma,
jer smart, kom poginu, jes mi prid trebalo bi ...smart kom poginu jes mi prid
očima... očima...
(Svarh muke Isukarstove, 316, Pisni razlike)*
- *Karvi me oslobodi ljudske, ku trebalo bi Karvi me oslobodi ljudske ku
prolivah... prolivah...
(Stumačenje psalma: Miserere mei Deus, 35, Pisni razlike)*
- *Svite, u kih tebi služba se činjaše, trebalo bi Svite u kih tebi služba se činjaše
razkrajati sebi u kavadih jaše. razkrajati sebi u kavadih jaše.
(Molitva suprotiva Turkom, 17–18, Pisni razlike)*
- *Pakal poče bljuvat duše, ke žeriše; trebalo bi Pakal poče bljuvat duše ke žeriše;
ovce janjac čuvat kihno vuk deriše.
(Od začetja Isusova, 65–66, Pisni razlike)*

U sastavu antecedenta relativnih rečenica s relativizatorom *ki* imamo potvrde i za uporabu *općih* determinatora *vsi/svi* i *vsaki/svaki*. Jasno je da upotreba tih determinatora ističe da »referencija imeničkoga pojma obuhvaća čitav podskup referenata« i da taj sadržaj mora biti omeđen sadržajem relativne surečenice. Stoga determinator *svi* pridonosi tumačenju relativne surečenice kao restriktivne (neispustive).³²

³²S. K o r d i ć, n. dj. (29), str. 104: »Ponekad utjecaj drugih činilaca – sadržaj relativne rečenice, znanje o izvanjezičnoj stvarnosti, brojnost i sadržaj odredbi u antecedentu – može nadvladati nad utjecajem determinatora u korist nerestriktivnosti odredbe.«

- ...vele me grize i ji dokla ne vidim ja
da svaka mista, ka na svit gospoduju, trebalo bi ...da svaka mista ka na svit gospoduju...
podložna budu i da svi mene ušćuju.
(Judita, 116–118)³³

5.3. Semantičke interpunkcijske pogreške – narušavanje smisla ili smislenosti iskaza

Za uspostavljanje teksta i njegovo tumačenje najkrupnije su interpunkcijske pogreške one koje otežavaju razumijevanje smisla iskaza ili ga sasvim iskrivljuju. Ovdje ćemo istaknuti nekoliko takvih pogrešaka, koje nazivamo *semantičkima* jer utječu na smislenost iskaza odn. odlomka. Npr.

5.3.1.

- Jer Isus smartnih ran ne moguć tarpiti, trebalo bi Jer Isus smartnih ran ne moguć tarpiti,
tad: Lama, Zabatan, Heli – ja vapiti; tad: »Lama zabatan[i], Eli?« – ja vapiti;
to će stumačiti: O Bože, Bože moj, to će stumačiti: O Bože, Bože moj!
zač me zapustiti hti... Zač me zapustiti hti?
(Svarh muke Isukarstove, 593–596, Pisni razlike)

Iz smisla koji se iščitava takvim interpungiranjem odlomka kakvo sugeriraju priređivači, jasno je da je riječ o nerazumijevanju značenja riječi *Lama*, *Zabatan*, *Heli* navedenih u drugome stihu. Njihovo navođenje velikim početnim slovom, sa zarezima među njima, sugerira nam da priređivači te riječi smatraju zazivima vlastitih imena, što se i potvrđuje u rječniku uz to izdanje, gdje stoji: »*Lama* 1 *f* Lama (ime)« (str. 244); »*Zabatan* 1 *m* Zabatan (muško ime)« (str. 323); »*Heli* 1 *m* Heli (muško ime)« (str. 229).

Dakako, taj bi stih trebalo sasvim drukčije interpungirati jer je posve jasno da to nisu tri vlastita imena, nego poznata i mnogo citirana biblijska sintagma na hebrejskome jeziku, koju izgovara Isus na križu: *Eli*,³⁴ *Eli!* *Lama zabatani?*, odn. *Eli, Eli! Lama sabakhani?*, kako stoji u suvremenom prijevodu Biblije (1969,

³³ Da se radi o nedosljednosti pokazuju već stihovi koji slijede (119-120), u kojima uz determinator *svi* ne dolazi zarez: *Zato odlučuju sa svimi imit rat / ki se ne obituju pada mnom da će stat.*

³⁴ Zapis *Heli* uputnije je u ovome slučaju transkribirati kao *Eli*, budući da je pisanje početnoga grafema *h* u latiničkim tekstovima često samo grafijska manira, rezultat latinskoga utjecaja, i da se ne izgovara.

Zagreb: Stvarnost, Mt 27,46), koju tumači sam Marulić u sljedećem stihu: »...*to će stumačiti: O Bože, Bože moj! Zač me zapustiti hti?*«, a zbog čega je učinjenu pogrešku još teže razumjeti i opravdati.

5.3.2.

• <i>Vrime parvo kad se rodi,</i> <i>Naš Spasitelj ako hodi</i> <i>Svarhu zemlje, budi t' godi</i> <i>treto vrime toj zvati.</i> <i>Šesto rugo i psovan'ja,</i> <i>pljuske, biče i pljuvanja,</i> <i>tarn, žuč, ocat prikovanja</i> <i>g drivu križa kada podni.</i> <i>(Slavić, 77–84, Pisni razlike)</i>	trebalo bi	<i>Vrime parvo: kad se rodi</i> <i>Naš Spasitelj; a ko hodi</i> <i>svarhu zemlje, budi t' godi</i> <i>treto vrime toj zvati.</i> <i>Šesto: rugo i psovan'ja,</i> <i>pljuske, biče i pljuvanja,</i> <i>tarn, žuč, ocat, prikovanja</i> <i>g drivu križa kada podni.</i>

U obliku u kojem je naveden u *Sabranim djelima*, taj je odlomak iz *Slavića* potpuno nerazumljiv. Priređivači nisu vodili računa o sadržaju: o tome da se u stihovima nabrajaju *vrimenta* Isusova života i obrojčuju (kao *prvo*, *treto* i *šesto vrime*) te se opisuje koje razdoblje odnosno ključni događaj Isusova života karakterizira pojedino od njih. Tomu se pridodaje i interpretativna pogreška; naime grafija *a cho chodi* pogrešno je protumačena kao početak pogodbene zavisnosložene strukture (*ako hodi...*), mjesto kao početak suprotnim konektorom *a* suprotstavljene relativne zavisnosložene strukture (*a ko hodi...*), te je tako i smisao potpuno izmijenjen i nedokučiv.³⁵

5.3.3.

- *Svak joj se čujaše govore: krasnije*
- od nje da ne znaše. (...)*
- (Suzana, 29–30, Pisni razlike)*

Tako postavljena interpunkcija sugerira da je riječ o upravnome govoru (a zapravo je iskaz strukturiran kao tipičan nepravni govor), te dovodi do zabune oko oblika staroga participa prezenta *govore*, koji se na ovaj način lako može zamijeniti s prezentom. Pravopisno je u svakom slučaju pogrešno odvajati glavnu surečenicu od zavisne ako nisu u inverziji, a u osobitu smislu vrijedi to za komple-

³⁵ Pogreška je ispravljena u Bratislav L u č i n »Od slavića, kritičko izdanje (prir. B. Lučin)«, *Colloquia Maruliana XIII*, Split 2004, str. 229–248, gdje je sugerirano ovakvo čitanje: *Vrime parvo kad se rodi / Naš Spasitelj, a u ko hodi / Svarhu zemlje, budi t' godi / Treto vrime toj zvati. / Šesto ruga i psovan'ja, / Pljuske, biče i pljuvan'ja, / Tarn, žuč, ocat, prikovan'ja / G drivu križa kad podni.*

priredivači nije sasvim nevjerojatna, ali čini nam se da je ona koju predlažemo ipak smislenija; dakle: 'Ti, koji milošću nadilaziš sve druge, budi milostiv prema svima nama.'

5.3.7.

• <i>O, ki muku za me tarpeć,</i> <i>tuke rane hti prijati.</i> <i>Zač me s tobom ne izraniše</i> <i>ali, kad te umoriše,</i> <i>zač smart meni ne zadiše</i> <i>neka bi mi s tobom stat?</i> <i>(Slavić, 419–424, Pisni razlike)</i>	trebalo bi <i>O, ki muku za me tarpeć</i> <i>tuke rane hti prijati,</i> <i>zač me s tobom ne izraniše?</i> <i>Ali kad te umoriše,</i> <i>zač smart meni ne zadiše</i> <i>neka bi mi s tobom stat?</i>

U tome je primjeru relativna zavisna surečenica, koja je zavisna o glavnoj gramatički (a time dakako i semantički) odvojena točkom od glavne rečenice, čime je narušen smisao cijeloga iskaza. Jednaka je pogreška učinjena i u dolje navedenu odlomku, gdje je izdvajanjem posljednja dva stiha u zaseban iskaz, čiji je početak strukturiran kao relativna surečenica, a antecedent izrečen u prvom stihu, prekinuta veza između antecedenta i relativne surečenice te je tako otežano razumijevanje iskaza i učinjena pravopisna i logička pogreška.

• <i>Tko je, riše, ov pas ki vo mni da neće</i> <i>puk oni, zgliedav nas, obratiti pleće?</i> <i>I na goru steće da će osiditi,</i> <i>da će ba bižeće protivit nam smiti?</i> <i>Ki ni piš hoditi, ni na konju sidit,</i> <i>ni se zna šćititi, ni meč u boj nosit.</i> <i>(Judita, 624–629)</i>	trebalo bi <i>Tko je, riše, ov pas, ki vo mni da neće</i> <i>puk oni, zgliedav nas, obratiti pleće</i> <i>i na goru steće da će osiditi,</i> <i>da će ba bižeće protivit nam smiti,</i> <i>ki ni piš hoditi, ni na konju sidit,</i> <i>ni se zna šćititi, ni meč u boj nosit?</i>

6. Zaključak

Istraživanje je potvrdilo kako »čitanje« Marulića doista još nije (a vjerojatno nikada neće ni biti u punome smislu te riječi) okončano, da će uvijek biti prostora za drukčija (bolja) iščitavanja pojedinih stihova i da to doista, možda ponajviše, vrijedi za interpunkciju.

Iako su *Djela* interpungirana promišljeno, s velikom pomnjom i znanjem, što se vidi u gotovo svakome stihu, ipak su se potkrale neke nedosljednosti te pravopisne i semantičke pogreške, koje su katkad rezultat pogrešno interpretirane grafije.

Ovaj rad nije popis svih takvih pogrešaka, ali vjerujemo da će njihovo isticanje pripomoći tomu da se u nekim budućim (poboljšanim) izdanjima Marulićevih djela još više pozornosti usmjeri interpunkciji, sa sviješću o njezinoj punoj važnosti pri tekstološkoj obradi književnih djela, te da će pogrešaka biti još manje.